

LİBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE DEVLET

Ayşegül TAYYAR* ve Birol ÇETİN**

Özet

Devletin iktisadi hayat içindeki yeri ve rolü ve bunların yapısal sınırlarının nasıl tayin edileceği iktisadın en eski tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. Bu makale; liberal düşüncede devletin ekonomik hayat içindeki yerini ve rolünü, liberalizmin iktisadi boyutu ile sınırlı tutmak kaydıyla incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, özgürlük, serbest piyasa ekonomisi, devlet müdahalesi

The State in Liberal Economical Thinking

Abstract

The place and role of the state in economic life and the issue of how to determine its structural limits constitute one of the oldest subject of discussion in economics. This paper seeks to examine the role of the state in economic life according to liberal thinking, with a special emphasis on its economic aspects.

Key Words: Liberalism, liberty, free market economy, state intervention.

---

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE İktisat Bölümü, aysegul-t@hotmail.com

** Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, bçetin@gop.edu.tr

GİRİŞ

Devletin ekonomik faaliyetlerde bulunup bulunmaması ve ekonomiye müdahale edip etmemesi konusunda, birbirine tamamen zıt iki görüş mevcuttur. Birincisi tüm üretim faktörlerinin devlete ait olduğu, özel mülkiyetin, rekabetin ve fiyat mekanizmasının söz konusu olmadığı, devletin ekonomik faaliyetlerdeki rolünün merkezden emredici planlara dayalı olarak yürütüldüğü sosyalizm; ikincisi ise, özel mülkiyeti ve rekabet sistemini esas alan, fiyat mekanizmasına ve serbest piyasa ekonomisine dayanan, devletin ekonomiye minimum düzeyde müdahalesini savunan liberalizmdir. Ancak konu bu kadar basit değildir. Tek bir sosyalizm olmadığı gibi, tek bir liberalizm de mevcut değildir. Liberalizm kavramı, tam serbestliği savunan düşünceden, kısmi devlet müdahalesini gerekli gören düşünceye kadar uzanan geniş bir düşünce sistemini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Dolayısıyla, devlet-ekonomi ilişkisi bakımından liberal iktisadi düşünce geleneğinde de zamanla farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın sebebi; liberalizmin tarihsel gelişim süreci içinde değişmez, donuk ve dogmatik bir düşünce olarak kalmaması, önemli ekonomik, siyasi ve sosyal olaylardan etkilenerek, değişerek ve yenilenerek günümüze kadar gelmesi ve bunun sonucunda birden fazla liberalizm türünün ortaya çıkması ile açıklanabilir.

Bu makalede öncelikle liberalizm kavramı ve liberalizmin temel ilkeleri üzerinde durulacak, liberalizmin türlerine değinilecek, farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Fakat makalede tartışılan temel konu; liberalizmin türleri olarak kabul edilen “klasik liberalizmin”, “sosyal liberalizmin” ve “neo-liberalizmin” ekonomideki yeri ve rolü bakımından devlete bakış açılarıdır.

I. LIBERALİZM: TANIM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Liberalizm kavramı Fransızca’da “Libre” kelimesinden türetilmiştir. “Libre” boş, serbest anlamına gelmektedir. İngilizce’de ise “Liberty” kelimesi özgürlük, serbestlik anlamlarında kullanılmaktadır (Aktan, 1994a: 13).

Aktan, liberalizmi bireylerin ekonomik, sivil ve siyasi alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisini ve devletin ekonomiye müdahalesinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrin olarak tanımlamaktadır (Aktan, 1994b: 1). Liberalizm, siyasal bir teori olarak 17. yüzyılda John Locke’un eserleriyle doğma devresine girmiş, 18. ve 19. yüzyılda gelişmesini tamamlayarak olgunlaşmıştır. 19. yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru ise liberalizm kavramı “laissez faire laissez passer” ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, üretim araçlarının özel mülkiyetini ve serbest ticareti savunanların ifade

edilmesinde kullanılır hale gelmiştir. Fakat liberalizm kavramı, yeknesak bir düşünce olarak kalmamış, doğumundan itibaren zaman içinde yoğun bir evrim geçirmiş, kendi içinde büyük bir canlılık ve çeşitlilik göstermiştir (Yayla, 1992: 13-16). Dolayısıyla tek bir liberalizm yerine; birbirinin devamı niteliğinde olan, birbirinden tamamen farklı olmayan, fakat birbirinin aynısı da olmayan liberalizm türlerinden söz etmek mümkündür.

II. LİBERALİZMİN TÜRLERİ

Liberalizmin türleri; birbirinden devletin görev alanının genişliği (ekonomik ve sosyal alanda), özgürlüğün karakteri, piyasa ekonomisinin yapısı, devletin kamusal mal ve hizmetleri üretip üretmemesi, devletin sosyal adaleti ya da refahı sağlamak amacıyla dağıtıcı ve düzenleyici roller üstlenip üstlenmemesi konusunda farklılaşmaktadır. Fakat liberalizmin her türü, literatürde liberalizmin temel ilkeleri olarak kabul edilen; bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet ilkelerini kabul etmiştir. Farklılıklar daha çok bu ilkelerin sınırlarında ya da ayrıntılarında ortaya çıkmaktadır.

Liberalizm, birçok düşünür tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Liberalizmi tarihsel süreç içindeki değişim ve dönüşümüne göre sınıflandıranlar olduğu gibi, ülke tecrübelerine göre; İngiliz liberalizmi, Fransız liberalizmi, Amerikan liberalizmi ve Alman liberalizmi şeklinde sınıflandıranlar da olmuştur (Sallan Gül, 2006: 17). Bu sınıflandırmalar dışında başka sınıflandırmalar da mevcuttur. Bu makalede liberalizm; tarihsel gelişim ve dönüşüm süreci göz önüne alınarak; “klasik liberalizm”, “sosyal liberalizm” ve klasik liberalizmin devamı niteliğinde olan “neo-liberalizm” şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Klasik liberalizm; bireyci ve negatif özgürlük anlayışına dayanmaktadır. Devletin görevlerini sınırlandırmayı amaçlamakta, sınırlı devlet anlayışını ve serbest piyasa ekonomisini savunmakta, devletin ekonomiye müdahalesine karşı çıkmaktadır. Pozitif özgürlükçü ve devletçi; “modern”, “eşitlikçi”, “sosyal”, “refah” liberalizmi gibi farklı isimlerle adlandırılan liberalizm türü ise, bazı özgürlüklerin ancak devlet eliyle gerçekleşebileceğini ve serbest piyasanın ortaya çıkardığı dengesizliklerin, sosyal önlemlerle giderilmesi için devlete bir takım görevler yüklemekte, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğunu savunmaktadır (Yılmaz, 2001: 32). Sosyal liberalizm ile klasik liberalizm arasındaki en belirgin farklılık, devletin sisteme müdahale edip etmemesinde ortaya çıkmaktadır. “Minimal devlet”, “tarafsız devlet”, “jandarma devlet” gibi farklı isimlerle adlandırılan devlet anlayışını benimseyen klasik liberalizme karşılık sosyal liberalizm; piyasanın başarısız ya da yetersiz olduğu

durumlarda ve toplumsal refah düzeyinin yükseltilmesi amacıyla devlet müdahalesinin gerekliliğini kabul etmiştir. Özetle sosyal liberalizm, klasik liberalizme bir tepki olarak doğmuş ve klasik liberalizmi geliştirmek ve ona sosyal bir içerik kazandırmak iddiasıyla günümüze kadar gelmiştir denilebilir (Yayla, 1993: 159). Klasik liberalizmin devamı niteliğinde olan neo-liberalizm ise, klasik liberalizmin temel ilkelerini kabul etmiş ve aynı çizgi üzerinde genişletmiş olmakla birlikte, bazı yönlerden de ondan ayrılmıştır (Canikoğlu, 1996: 18). Devlet ya da kamu, müdahale ile özdeş görülmüş ve kamu yararı veya kamu malları gibi konularda klasik liberalizmden farklı bir bakış açısı sergilemişlerdir. Refah devletinin her türlü politikasının, devletin müdahale alanını genişlettiğini ve bu alandan devletin uzaklaştırılması, işlevlerinin piyasaya devredilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

A. KLASİK LIBERALİZM

Klasik liberalizmin siyasi ve ekonomik olmak üzere iki boyutu vardır. Klasik liberalizm, başlangıçta John Locke'nin eserleriyle (17. yüzyılda) siyasi liberalizm şeklinde ortaya çıkmış, Adam Smith ve ondan sonra gelen liberal düşünürlerin katkıları ile (19. yüzyılda) ekonomik liberalizm hüviyetini kazanmıştır (Erdoğan, 1998: 4). Klasik liberalizmin siyasi boyutu; tabii hukuk ve insan hakları teorisiyle, sosyal sözleşme ve anayasacılık teorilerine dayanmakta; sınırlı devlet, kanun hâkimiyeti, güçler ayrılığı, dinsel hoşgörü gibi öğeleri savunmaktadır. Klasik liberalizmin siyasi cephesi, sivil ve siyasi özgürlükleri, bir başka ifadeyle bireyin devlet baskısı karşısında korunmasını ifade etmektedir (Canikoğlu, 1996: 13). Bu nedenle, devletin güç ve yetkilerinin kanunlarla sınırlandırılması gerektiği görüşü savunulur. Klasik liberalizmin iktisadi boyutu ise; “Laissez Faire, Laissez Passer” düşüncesine dayanmaktadır. “Laissez Faire, Laissez Passer” ise; serbest piyasa ekonomisini, sözleşme özgürlüğünü, devletin ekonomiye müdahale etmemesini, üretimi sınırlayan her türlü engelin kaldırılmasını, mal ve hizmetlerin serbestçe el değiştirebilmesini ifade etmektedir. Kısacası, bireyin ekonomik özgürlüğü amaçlanmaktadır. Ekonomik özgürlükten kastedilen şey, serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunmak, bir başka ifadeyle ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır.

B. SOSYAL LIBERALİZM

Klasik iktisadi düşünceye göre, piyasa ekonomisi tek başına optimum sosyal refahı sağlayabilmekte ve ekonomide oluşan dengesizlikler, devlet ekonomiyeye müdahale etmedikçe, piyasa mekanizması tarafından zamanla ve kendiliğinden giderilmektedir. Fakat 18. yüzyılın son çeyreğinde, Sanayi Devrimi olarak adlandırılan

dönemde, makineleşmenin ortaya çıkmasına paralel olarak, üretim miktarının sürekli artırılma çabaları sonucunda, hayat şartları ve çalışma koşulları zorlaşmıştır. Çocuk ve kadın işçilerin çalıştırılması, sağlık problemlerinin ön plana çıkması, çalışanların özellikle de işçilerin sosyo-ekonomik bakımdan korunmaları sorunu gündeme getirmiştir (Savaş, 1997: 514). Sosyal yapıda ortaya çıkan önemli değişiklikler ve sorunlara ilaveten, 1870'lerde yaşanan ekonomik kriz ile birlikte, devletin ekonomideki rolünü mümkün olduğunca sınırlandırmayı amaçlayan “bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler” sloganı ve piyasa-devlet ilişkisi neo-klasik iktisatçılar tarafından sorgulanmaya başlamıştır. Neo-klasik iktisatçıları takiben bu kez John M. Keynes, 1929 Büyük Depresyonunun sonuçlarından hareketle, klasik liberalizme eleştiriler yöneltmiştir ve “modern”, “eşitlikçi”, “sosyal” ya da “refah” liberalizmi gibi farklı isimlerle dile getirilen liberalizm biçiminin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Sosyal liberalizmin de ekonomik ve siyasi olmak üzere iki boyutu vardır. Sosyal liberalizmin siyasi boyutu; sınırlı hükümet, demokratik katılım, çoğulculuk ve bireyin kendini geliştirmesi temeline devlete pozitif görevler yüklemiştir (Sallan Gül, 2006: 23). Sosyal liberalizmin ekonomik boyutu ise; devletin piyasanın işleyişini düzenleme, denetleme, piyasaya müdahale etme, sosyal adaleti sağlama gibi konularda devletin aktif görevler üstlenmesini ifade etmektedir. Özetle sosyal liberaller; tam istihdamın sağlanması, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında devletin rol alması ve gelir eşitsizliği ile adaletsizliğin devlet müdahalesi ile giderilmesi taraftarıdır.

C. NEO-LİBERALİZM

Keynesyen iktisadın etkisiyle, devletin ekonomideki rolü ve ağırlığı artmış, kamu kesimi genişlemiş ve bir refah dönemi yaşanmıştır. Fakat 1970'lerde ortaya çıkan, işsizlik ile enflasyonun bir arada yaşandığı stagflasyon, Keynezyen modelin öngördüğü refah devleti anlayışının ve ekonomi politikalarının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren, klasik liberalizmin 20. yüzyıl temsilcileri olarak ifade edilen ve liberalizmin yeniden özüne dönmesi gerektiğini savunan neo-liberal iktisadi düşüncenin görüşleri egemen olmaya başlamıştır. Neo-liberal iktisadi düşünce; bireycilik, tercih özgürlüğü, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi, serbest ticaret ve sınırlı devlet anlayışına dayanmaktadır.

Neo-liberaller; devletin sınırlandırılması, piyasa devlet ilişkileri, bireyin seçim özgürlüğü ve sosyal adalet gibi konularda, sosyal liberallerden farklı, onlara alternatif bir tavır sergilemek amacıyla liberalizmi yeniden ele aldıklarını iddia etmişlerdir (Sallan Gül, 2006: 35-36). Neo-liberaller; ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklere, özel mülkiyete, piyasa ekonomisine büyük önem vermiş ve kollektivist sistemleri şiddetle

eleştirmişlerdir. Neo-liberallere göre, kamu kesimi küçültülmeli, devletin ekonomideki etkinliği azaltılmalıdır.

III. LİBERALİZMİN TEMEL İLKELERİ

Literatürde, liberalizmin temel ilkeleri olarak kabul edilen ilkeler; bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlettir (Canikoğlu, 1996: 23). Bireycilik ilkesi özgürlük ilkesi ile birlikte liberalizmin özünü oluşturmaktadır. Piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet ilkeleri ise bireycilik ve özgürlük ilkelerinin bir gereğidir. Dolayısıyla, liberalizmin temel ilkeleri olarak kabul edilen; bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet ilkeleri arasında mantıksal bir bağ vardır.

A. BİREYCİLİK İLKESİ

Liberalizm bireyci bir doktrindir ve bireyi sosyal, iktisadi ve siyasi düzenin temel birimi olarak kabul etmektedir. Bireycilik; akılcı ve rasyonel olduğu kabul edilen bireyin kendi yaşam tarzını, hedeflerini ve amaçlarını kendisinin belirlemesi konusunda özgür olmasını, herhangi bir otorite tarafından sınırlandırılmaya veya kısıtlamaya maruz kalmamasını ifade etmektedir. Liberalizm, gerek metodolojik, gerekse ontolojik olarak bireyci yaklaşıma dayanmaktadır. Metodolojik bireycilik, toplumun bireylerden meydana geldiği ve dolayısıyla toplumsal yapıların ancak onların davranışlarından hareketle açıklanabileceğini ifade etmektedir. Ontolojik bireycilik ise bireyin varlığının; sınıf, toplum, halk gibi kolektif bütünlerden daha gerçek olduğunu, bireyin hak ve özgürlüklerinin kolektif bütünlerin amaçları için feda edilemeyeceğini ifade etmektedir.

B. ÖZGÜRLÜK İLKESİ

Liberalizmin özgürlük anlayışı esas olarak ekonomik özgürlüğe dayanır ve diğer özgürlüklerin (sivil ve siyasi) buna bağlı olarak geliştiği iddia edilir. Fakat liberalizmin özgürlük anlayışı, oldukça tartışmalı bir konudur. Çünkü liberal iktisadi düşüncede genel olarak negatif özgürlük anlayışı kabul edilmiş olmakla birlikte, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin daha iyi korunması ve güvence altına alınması için devletin kısmen müdahalesini gerekli gören pozitif özgürlük anlayışı da liberal iktisadi düşünce içinde yer almıştır. Sosyal liberalizm, pozitif özgürlük anlayışına, klasik ve neo-liberalizm ise, negatif özgürlük anlayışına dayanır. Negatif özgürlük anlayışının bir sonucu olarak, devletin tarafsız olması gerektiği ileri sürülür.

C. PİYASA EKONOMİSİ İLKESİ

Liberalizmin ekonomik sistem modeli piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisi, rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistem modelidir. Serbest piyasa ekonomisinin temelinde çıkarlarını gözeten özgür ve rasyonel birey anlayışı yatar. Piyasa ekonomisinde fiyat mekanizması aracılığıyla üreticiler hangi malı, ne miktarda üreteceklerine; tüketicilere ise, hangi malı ne miktarda tüketeceklerine kendileri karar verirler. Böylece çıkarlarını maksimize etme amacıyla olan üretici ve tüketici aktörler, farkında olmadan, toplumsal refahın artmasına da hizmet etmiş olmaktadır. Fakat bu durumun söz konusu olabilmesi için piyasaya/ekonomiye devletin müdahale etmemesi gerekir.

D. SINIRLI DEVLET İLKESİ

Liberalizmin hem siyasi boyutu hem de ekonomik boyutu, devletin görev ve yetkilerinin kapsamının daraltılmasını ifade eden sınırlı devlet ilkesine dayanmaktadır. Sınırlı devlet ilkesi; devletin görevlerini adalet, savunma, güvenlik ve hukuk düzeninin sağlanması ile sınırlı tutulmasını, görev alanının daraltılmasını, sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Liberalizmde, bireyin özgürlüğünü tehlikeye sokacak en büyük ve en güçlü varlık devlet olarak görülür. Dev bir ejderhaya benzetilen devletin, bireyin ekonomik, sivil ve siyasi özgürlüklerini kısıtlamaması için yetki ve görevlerinin kısıtlanması gerektiği savunulur. Dolayısıyla, bireycilik ve özgürlük ilkesinden sınırlı devlet ilkesine ulaşılr. Piyasa ekonomisi ilkesi ise, bireycilik, özgürlük ve sınırlı devlet ilkelerinin bir gereğidir.

IV. LİBERAL İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE DEVLET

A. KLASİK LİBERALİZMİN DEVLET YAKLAŞIMI

Klasik iktisadın temelinde, “doğal düzen” ve “faydacı felsefe” yatmaktadır. Klasik iktisadi düşünceye göre, devlet ekonomiye müdahale etmediği takdirde, ekonomik faaliyetler kendiliğinden meydana gelmekte ve gelişmektedir. Tüketiciler faydalarını, üreticiler de kârlarını maksimize etmeye çalışırken ya da bir başka ifadeyle kişisel çıkarları peşinde koşarken, farkında olmadan ve hiç amaçlanmadığı halde, görünmez bir el tarafından toplumsal fayda da maksimize edilmiş olmaktadır . Fakat görünmez elin toplumun faydasını maksimize edebilmesi için rasyonel olduğu kabul edilen bireylerin, ekonomik faaliyetleri devlet müdahalesi olmaksızın, serbestlik içinde gerçekleştirebilmeleri ve ekonomik özgürlüklerin kısıtlanmaması gerektiği görüşü savunulur.

Klasik iktisadi düşüncede, fiyat mekanizmasına sonsuz bir güven duyulur. Fiyat mekanizmasının, mal ve faktör piyasalarında dengenin oluşmasını, kaynak dağılımını, üretimi, tüketimi ve gelir dağılımını sağladığı düşüncesi kabul edilir. Serbest piyasa ekonomisinde; tam rekabet, ücret, faiz ve fiyat esnekliği varsayımları gerçekleştiği takdirde, ekonomi kendiliğinden ve daima tam istihdama gelecek, üretilen her mal satılacak, stokta mal kalmayacaktır. Ayrıca klasik iktisatçılar, hem iç ticaretin hem de dış ticaretin serbestçe yapılması; emeğin, sermayenin, mal ve hizmetlerin serbestçe hareket etmesi taraftarıdır.

Klasik iktisadi düşünürler; devletin, “sosyal adaleti” sağlama gibi bir fonksiyon üstlenmesine ve geliri yeniden dağıtıcı politikalar izlemesine, piyasadaki doğal düzenin devlet eliyle bozulmasına yol açması nedeniyle karşı çıkmaktadırlar ve fiyat mekanizmasının ya da bir başka ifadeyle görünmez elin, piyasada sosyal refahı en iyi şekilde sağladığı görüşünü savunmuşlardır. Fakat Klasik iktisadi düşüncede devletin yapacağı sosyal yardımlar konusunda bazı düşünürler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Sınırlı da olsa sakatlara ve ekonomik durumu çok kötü durumda olan yoksullara yardımcı savunan klasik iktisatçılar olduğu gibi, refah devletinin varlığına kesin olarak karşı çıkan klasik iktisatçılar da vardır. Klasiklerin bir kısmı; özellikle Adam Smith, tekelleşme ve kartelleşmenin olmadığı, rekabetçi bir serbest piyasada, tüm toplumun refahının sağlanacağını ve piyasanın yoksulluk sorununu uzun dönemde çözeceğini savunmuştur. Malthus ise, fakirlere yapılacak devlet yardımına, bireyleri yoksulluğa iteceğini ve onları bağımlı hale getireceğini ileri sürerek, kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. J. S. Mill gibi liberaller ise, sosyal güvenlik ve gelir eşitsizliği konusunda, sınırlı da olsa devlet müdahalesini benimsemişlerdir (Abrlaster, 1984: 281; Goodwin, 1982: 42-51; Akt: Sallan Gül, 2006: 30).

Klasikler, devletin ekonomik kaynaklara ihtiyaç duyduğunu kabul etmekle beraber, kamuya tahsis edilen kaynakların israf edilmiş sayılacağını, bu kaynakların üretimde bulunmayan kimselerin tüketimi için harcanacağını ve dolayısıyla devletin tüketici bir nesne olduğunu ileri sürmüşlerdir (Devrim, 1983: 95). Klasik iktisatçılar, kamu sektörüne küçük de olsa bir rol biçmişlerdir ve devletin, yüksek maliyetli fakat toplumun tüm kesimine fayda sağlayan, özel sektörün karlı bulmadığı veya piyasa koşullarında üretilmeyen ve pozitif dışsallıklar yaratacak olan tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumunu üstlenmesi konusunda hemfikirdirler (Muter, 1999: 48). Smith’in ifadesiyle devlet; “bir camia için çok büyük faydalar arz etmelerine rağmen, masrafı karşılayacak kadar istifade sağlayamayacakları için, hiçbir ferdin veya küçük topluluğun deruhte edemeyeceği mahiyetteki” hizmetleri icra etmelidir (Hayek, 2004: 53). Fakat devletin bu hizmetler dışında, ekonomik faaliyetlerde bulunmasına ve ekonomiye müdahalesine, piyasanın işleyişini ve ekonominin dengesini bozması, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı, bireysel girişimciliği ve rekabeti olumsuz yönde

etkilemesi nedeniyle karşı çıkmışlardır. Klasik iktisatçılara göre, devletin para ve maliye politikaları ile kendiliğinden dengeye gelecek olan ekonomiye müdahale etmesi istikrarı bozmakta ve reel bir etki yaratmamaktadır. Bu nedenle devlet, ekonomik ve sosyal amaçlı müdahalelerden kaçınarak kamu harcamalarını düşük tutmalı, para arzını kontrol etmeli, bütçe denkliliğini hedef almalı ve borçlanma yoluna gitmemelidir (Muter, 1999: 49-50).

Özetle klasik iktisadi düşüncede devlet; girişimciliği özendirilmeli, özel mülkiyeti garanti etmeli, kişilerin yapamayacağı kamu hizmetlerini gerçekleştirmeli ve sistemin koruyucusu olmalıdır. Ayrıca devlet, ekonomik faaliyetlerde bulunmamalı ve ekonomiye müdahale etmemelidir. Bu anlayışa göre, devletin ekonomiye müdahalesi, “görünmez el”in her şeyi düzenleyen işlevini aksatmaktadır. Devletin görevleri; piyasada üretilemeyen, bölünemeyen, pazarlanamayan ve fiyatlandırılmayan tam kamusal mal ve hizmetlerin sunumu ile sınırlı tutulmalıdır. Bir başka ifadeyle; piyasada üretilebilecek mallar devlet tarafından üretilmemeli, yapısı gereği piyasa tarafından üretilemeyen mal ve hizmetlerin arzı devlet tarafından üstlenilmelidir.

B. SOSYAL LİBERALİZMİN DEVLET YAKLAŞIMI

Sosyal liberalizm, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda, toplumsal refahın ve sosyal eşitliğin sağlanması açısından devlete aktif görevler yükleyen, devletin asli görevlerinin yanında, düzenleyici ve denetleyici olarak ekonomiye gerektiğinde müdahalesini öngören bir anlayışı ifade etmektedir.

Avrupa'da 1870'li yıllarda, siyasi ve iktisadi bir bunalımın yaşandığı, sosyal ve toplumsal düzeyde ciddi sorunların baş gösterdiği bir dönemde klasiklere karşı çıkan bir fikir akımı olarak, neo-klasikler tarih sahnesine çıkmıştır. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başını kapsayan neo-klasik okul; Lozan okulu (L. Walras, V. Pareto), Avusturya okulu (W. Stanley Jevons, Carl Menger) ve Keynes'in de içinden çıktığı Cambridge (Alfred Marshall, J. B. Clark, A. C. Pigou) okulundan oluşmaktadır. Neo-klasikler; azalan verimler, toplam fayda, azalan marjinal fayda kavramlarını geliştirmişleri dışında, "Refah İktisadi Teorisi" kapsamında, "Piyasa Başarısızlığı Teorisi"ni de geliştirmiş, piyasa ekonomisinin optimum sosyal refahı sağlamada tek başına yeterli olmadığını, piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarda, rekabete ve piyasalara işlerlik kazandırmak amacıyla devletin, sınırlı bazı müdahalelerde bulunması gerektiğini savunmuşlardır.

"Piyasa Başarısızlıkları Teorisi"ne göre, piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan başlıca faktörler şunlardır (Aktan, 1994b: 91):

- Tam rekabet modelinin gerçekleştirilememesi,

- Tam kamusal ve yarı kamsal mal ve hizmetlerin piyasa ekonomisinde arz edilememesi,
- Pozitif (negatif) dışsal ekonomilerin varlığı halinde iktisadi faaliyetlerde ortaya çıkan sosyal faydalar (sosyal maliyetler),
- Ölçek ekonomilerinin (içsel ekonomilerin) söz konusu olduğu ekonomilerde doğal tekellerin ortaya çıkması,
- Gelir dağılımında adaletsizlik,
- Ekonomide tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlanamaması,
- Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanamaması,
- Risk ve Belirsizlikler ve Asimetrik Bilgi vb.

Klasik iktisadi düşüncenin minimal ya da Jandarma devlet anlayışı ile neo-klasik iktisadi düşüncenin refahı artırma noktasında ve piyasa ekonomisinin başarısızlıkları karşısında sınırlı müdahaleci devlet anlayışı yerini, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte Keynes'in fonksiyonel, sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır. Keynes ücretlerin ve fiyatların esnek olduğunu ve ekonominin kendiliğinden tam istihdam dengesine ulaşacağını iddia eden klasik teoriye eleştiriler yöneltmiştir. Keynes'e göre, ekonomide üretim sürecine dahil edilmeyen, atıl kalmış üretim faktörleri bulunabilmektedir. Bu nedenle piyasalar her zaman tam istihdam dengesini sağlayamaz ve kendiliğinden dengeye gelemez. Keynes "Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi" adlı eserinde; para miktarının faiz haddini, faiz haddinin yatırımları, yatırımların gelirleri, gelirlerin de istihdamı belirleyeceğini iddia etmiştir. Keynes'e göre, eksik istihdamın söz konusu olduğu bir ekonomide para miktarı artırıldığında, faiz haddi düşer ve yatırım hacmi genişler.

Keynes ile birlikte devletin görev ve fonksiyonları da artmıştır. Klasik Ekol'ün, devletin ekonomiye müdahale etmemesi görüşü terk edilerek, devletin bizzat ekonomiyi yönlendirmesi gerektiği görüşü kabul edilmiştir. Devlet fiyat mekanizmasının olumsuz yanlarını düzeltmek amacıyla, para ve maliye politikalarıyla ekonomiye müdahale etmeye başlamıştır. Keynes'in "Fonksiyonel Devlet ve Müdahaleci Sosyal Refah Devleti" yaklaşımına göre, devletin yerine getirmesi gereken fonksiyonlar; kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması, gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması, iktisadi istikrarın, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ödemeler bilançosunda denklik sağlanması vb. fonksiyonlardır. Keynes'e göre devlet para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmelidir. Devlet, para ve kredi politikasını, açık piyasa işlemleri politikası, iskonto ve reeskont politikası, munzam karşılıklar politikası, kantitatif ve kalitatif kredi

politikası izleyerek; maliye politikasını ise, kamu gelirleri politikası, kamu harcamaları politikası, borçlanma politikası ve bütçe politikası uygulayarak yerine getirmelidir. Ayrıca devlet, tarifeler, miktar kısıtlamaları, kambiyo rejimi ve kambiyo denetimi, anlaşmalı ticaret ve ihracatın teşviki gibi dış ticaret politikaları ile piyasaları yönlendirmelidir (Yereli, 2003: 66-67).

Almanya'da Freiburg Okulu ve Ordo Liberalizmi olarak adlandırılan düşünce akımı ise; 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Walter Eucken ve Franz Böhm öncülüğünde bir grup iktisatçı tarafından serbest piyasa ekonomisi içerisinde tam rekabet kurumunun bir ordo-naturel (doğal düzen) olarak kendiliğinden var olmayıp, bir ordo-social (sosyal düzen) olarak devlet tarafından organize edilmesi ve yasal, kurumsal önlemlerle korunması gerektiğini savunmuştur (Aktan 1994a: 18). Sosyal açıdan bir eşitliğin sağlanması amaç ve arzu edilmekle birlikte, Ordo liberalleri aşırı müdahaleci devlet anlayışına karşı çıkmışlardır. Aşırı müdahaleci devlet anlayışı yerine, sınırlı fakat aktif ve düzenleyici devlet anlayışını savunmuşlardır. Özgürlük, rekabet ve sosyallik bu okulun savunduğu temel ilkeler arasında yer almış, insan hak ve özgürlüklerinin korunduğu, sosyal eşitlik ilkelerinin gözetildiği serbest bir piyasa savunulmuştur. Dolayısıyla Ordo liberalizminde devletin sosyal sorumluluğu da ön plana çıkmış, rekabetin etkin ve fonksiyonel bir şekilde işlemesi için, devlete tamamlayıcılık görevi yüklenmiştir.

C. NEO-LİBERALİZMİN DEVLET YAKLAŞIMI

Keynes'in talep yönlü politikaları ile devletin iktisadi hayattaki rolü, işlevi ve müdahaleleri de artmış ve bunun sonucunda kamu ekonomisi genişlemiş, bütçe açıkları artmış, fiyatlar genel düzeyi yükselmiş ve kronik enflasyon sorunu ortaya çıkmış ve 1970'li yıllara gelindiğinde, o güne kadar görülmemiş bir krizle karşılaşmıştır. Bu tarihten itibaren, klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan; Frederich V. Hayek'in kurucusu olduğu Neo-Avusturya Okulu, Friedman'ın öncülüğünü yaptığı Chicago İktisat Okulu, James Buchanan'ın liderliğini yaptığı Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Okulu tarih sahnesine çıkmıştır.

Chicago Okulu'nun ve Monetarist Teori'nin kurucusu kabul edilen Friedman, devletin para ve maliye politikaları ile ekonomiye müdahale etmesine, kira kontrollerine, asgari ücret uygulamasına, bölgesel ve sektörel sübvansiyonlara, çalışma kanunları gibi koruyucu kanunlara karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre, bu tür kanunlar, politikaları etkisiz hale getirmekte ve rekabeti önleyerek, piyasanın işleyişini bozmaktadır. Monetarist anlayış; para miktarındaki değişmelerin, kısa dönemde üretim, istihdam, gelir ve fiyatlar genel düzeyini etkilediğini, uzun dönemde ise gereğinden fazla artan para arzının fiyatlar genel düzeyini yükselterek, enflasyona yol açtığını iddia etmiştir. Monetaristlere göre, para arzının kontrol altına alınması

gerekmekte ve para arzı, hiçbir zaman mal ve hizmet arzından daha hızlı artırılmamalı, devlet sıkı para politikasıyla fiyatlar genel düzeyinin yükselmesini önlemelidir. Chicago Ekolü'ne mensup Rasyonel Beklentiler Ekolü ve Arz Yanlı İktisatçılar da Monetaristler gibi, hükümet müdahalelerine karşıdırlar. Onlara göre, vergilerin artması, özel girişimciği ve sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir ve ekonomide ortaya çıkan aksaklıkların nedeni kamusal müdahalelerdir. Üstelik beklenen iktisat politikalarına karşı bütün iktisadi birimler gerekli önlemleri alacaklarından, bu politikalar herhangi bir etki doğurmamaktadır.

Neo-liberal iktisat okullarından Avusturya İktisat Okulu'na göre, devletin küçültülmesi, kamu harcamalarının azaltılması ve devlet müdahaleciğinin ortadan kaldırılarak bireysel özgürlüklerin garanti altına alınması gerekmektedir. Avusturya İktisat Okulu; ekonomik özgürlükleri, özellikle mülkiyet ve sözleşme özgürlüğünü her türlü özgürlüğün temel koşulu olarak kabul etmiş ve bu özgürlüklerin var olabilmesi için serbest piyasa ekonomisinin uygulanması gerektiğini savunmuştur. Devletin, ekonomik refahın sağlanması için geri çekilmesi, hizmet alanlarının rekabete açılması ve serbest piyasanın egemen kılınması gerekmektedir (Sallan Gül, 2006: 303).

Neo-liberal iktisat okullarından bir diğeri de Anayasal İktisat Okuludur. Anayasal İktisat Okulu'nun kurucularından Buchanan'a göre; seçmenlerin, bürokratların ve politikacıların faydalarını ve çıkarlarını maksimize etme çabaları sonucunda, devletin ekonomideki rolü artmakta ve buna paralel olarak kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı büyümektedir. Anayasal İktisat Okulu'na göre, politikacılar ve bürokratlar, çoğunluğun çıkarlarına hizmet eden kişiler değildirler. Politikacılar da diğer insanlar gibi kendi çıkarlarını gözetken, ceza ve mükâfattan etkilenen kimselerdir. Politikacılar oy maksimizasyonunu amaçlarken, bürokratlar rant kollama peşinde koşmakta, seçmenler ise, kişisel fayda maksimizasyonunu doğrultusunda hareket etmektedirler. Bu nedenle Anayasal iktisatçılar, devletin hem ekonomik hem de politik hak ve yetkilerinin belirlenmesi ve sınırlanması taraftarıdırlar. Ayrıca, devletin vergileme, borçlanma, para basma vs. görev ve yetkilerinin anayasada belirtilmesi ve sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadırlar.

SONUÇ

Liberal iktisadi düşüncede, devletin ekonomideki rolü ve görevleri açısından, üç çeşit devlet modeli tanımlanabilir. Bunlar: "klasik liberal devlet", "sosyal/refah devleti", ve "neo-liberal devlet" modelidir.

Klasik liberal devlet anlayışı, klasik liberalizmin bir ürünüdür. Klasik iktisadi düşüncede; fiyatların, ücretlerin ve faizlerin esnek olduğu kabul edilir. Tüm

piyasalarda tam rekabet şartları geçerlidir ve devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Fakat gerçek yaşamda, tam rekabet bir ütopyadır ve rekabetin bizzat devlet tarafından teşvik edilmesi, rekabete işlerlik kazandırılması gerekmektedir. Devlet, aksak rekabetle mücadele etmek, rekabeti geliştirmek ve kurumsallaştırmakla görevli olmalıdır. Ayrıca klasik iktisadi düşüncede, yoksulluğun geçici olduğuna, piyasaların veya fiyat mekanizmasının, müdahale edilmediği takdirde, toplumsal sosyal refahı optimize edeceğine inanılır. Ancak, yoksulluk kısa süreli değil, uzun süreli bir olgudur ve piyasa ekonomisinin en etkili aracı olan fiyat mekanizması, tek başına adil bir bölüşümünü her zaman gerçekleştirememekte, zaman zaman ekonomik istikrarsızlıklar yaşanabilmektedir. Bu ve benzeri durumlar nedeniyle piyasa mekanizması başarısızlığa uğramakta ve kaynak israfını engellemek, maksimum refah düzeyine ulaşmak için devletin piyasaya müdahale etmesi kaçınılmaz olmaktadır. Klasik iktisatçıların devletin her türlü müdahalesine şiddetle karşı çıkmalarına rağmen, neo-klasik iktisatçılar; “Piyasa Başarısızlığı Teorisi”ni geliştirerek, aksak rekabetin olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılması ve toplumsal refahın artırılması noktasında, devletin müdahalesini gerekli görmüşlerdir. Fakat neo-klasik iktisadi düşünce; devletin ekonomiye müdahalesinin piyasanın başarısız ve yetersiz olduğu durumlarla sınırlı olması gerektiğini, piyasaya işlerlik kazandırma amacından öteye gitmemesi gerektiğini savunmuştur.

Sosyal liberalizmin bir ürünü olan sosyal refah devletinde de klasik liberal devlette olduğu gibi, serbest piyasa ekonomisi esas alınmakta, özel mülkiyet ve miras hakkı korunmakta, girişim, sözleşme ve ticaret özgürlüğü savunulmaktadır. Fakat sosyal refah devletinde, klasik liberal devletten farklı olarak devlet, piyasa ekonomisinde, özel teşebbüsle birlikte iktisadi faaliyetlerde bulunabilmektedir. Keynes’in sosyal refah devleti anlayışı ile birlikte devlet; tam istihdamın sağlanması, işsizliğin önlenmesi, emeklilik, sağlık, eğitim, adil gelir ve servet dağılımı vb. konularda planlama yapma ve bunlara müdahale etmek üzere bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla, klasik liberalizmin sınırlı devlet anlayışı, keynesyen iktisadi düşüncede, sınırlı ve sorumlu devlet anlayışına dönüşmüştür.

Neo-liberal devlet modelinde ise; klasik liberal devlet modelinde olduğu gibi, devlet adalet, güvenlik ve savunma gibi asli görevlerini yerine getirmeli; bunlara ilaveten rekabeti ve girişimciliği teşvik etmeli, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmalı, piyasa ekonomisinde taraflar arasında hakemlik görevini üstlenmeli, oyunun adil bir şekilde oynanmasını sağlamalı, fakat oyuna doğrudan müdahale etmemeli, oyunun kuralları ihlal edildiği takdirde müdahale etmelidir. Neo-liberaller, özel sektörün kamu sektöründen etkinlik ve verimlilik açısından daha üstün konumda olduğunu, kamu girişimciliği yerine, özel girişimciliğin özendirilmesi gerektiğini ve

özelleştirmeler yoluyla kamu kurumlarının tasviye edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca, devletin sosyal amaçlı ve koruyucu müdahalelerinin, üretimi yavaşlatacağını, bireyleri tembelleğe sevk edeceğini, çalışma ve teşebbüs azimlerini ortadan kaldıracacağını ve dolayısıyla yoksulluğu azaltmak yerine artıracacağını iddia etmişlerdir. Neo-liberallere göre, devletin vergileme ve harcama yetkilerinin genişlemesi, ekonomi üzerinde bütçe açıkları, enflasyon, dışlama etkisi vb. dolaylı etkilere neden olmaktadır. Özetle neo-liberal iktisatçılar, devletin büyümesinin ve başarısızlıklarının sonuçlarını ekonomik ve politik yozlaşmaya neden olacağını; bu nedenle, devletin faaliyet alanının ve gücünün yasalarla sınırlandırılması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat, devletin özellikle ekonomik alandaki görev ve yetkilerinin yasalarla sınırlandırılması durumunda, ekonomik yapının ve koşullarının sürekli değişmesi göz önüne alındığında, yasaların da bu yapıya ve koşullara intibak edecek şekilde, sürekli değişmesi sorunuyla karşılaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun C. (1994a), Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat, Takav Matbaacılık, Ankara.
- AKTAN, Coşkun. C. (1994b), Gerçek Liberalizm Nedir? Mart Matbaacılık Tic. ve San. Ltd.Şti., İstanbul.
- CANİKLİOĞLU, Meltem (1996), Liberalizm, BDS Yayınları, İstanbul.
- DEVİRİM, Fevzi (1983), Maliye Politikası, DEÜİİBF Yayını, İzmir.
- ERDOĞAN, Mustafa.(1998), Liberal toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitabevi, Ankara
- HAYEK, Friedrich A. V. (2004), Kölelik Yolu (The Road to Serfdom), (Cevirenler: Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Aslan), Liberte Yayınları, Ankara.
- MUTER, Naci (1999), Vergi Teorisi. Emek Matbaası: Manisa.
- SALLAN Gül, Songül (2006), Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısacasında Refah Devleti, Ebabel Yayıncılık, Ankara.
- SAVAŞ, Vural F. (1997), İktisatın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, İstanbul.
- YAYLA, Atilla (1992), Liberalizm, Turhan Yayınevi, Ankara.
- YAYLA, Atilla. (1993), Liberal Bakışlar; Totaliterizm, Adalet, Sosyalizm, Bilgi Çağı, İnsan Hakları, Liberalizm, Demokrasi, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- YERELİ, A. Burçin (2003), Ekonomik Özgürlükler Türkiye'de Birey-Devlet İlişkisi, Damat Matbaacılık, Ankara.
- YILMAZ, Aytekin (2001), Çağdaş Siyasal Akımlar, Vadi Yayınlar, İstanbul.